

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата юридичних наук, доцента

Бондаренко Ольги Олегівни

на дисертацію Самоха Миколи Юрійовича на тему:

**«Фраудаторні правочини: проблеми теорії та практики», подану до захисту
на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»**

Подана на рецензування дисертаційна робота присвячена комплексному дослідженню однієї з найбільш дискусійних і водночас практично значущих проблем сучасного цивільного права України – правовій природі фраудаторних правочинів, особливостям їхнього місця в системі цивільно-правових засобів захисту прав кредитора, а також виробленню науково обґрунтованих підходів до вдосконалення законодавчого регулювання та судової практики у відповідній сфері.

Актуальність теми дослідження. Актуальність обраної тематики не викликає сумнівів. Останніми роками інститут фраудаторних правочинів набув особливого значення у зв'язку з активним розвитком судової практики Верховного Суду, формуванням нових підходів до застосування принципу добросовісності учасників цивільних правовідносин, а також необхідністю забезпечення ефективного балансу між свободою договору та належним захистом майнових інтересів кредитора. Значне поширення випадків відчуження майна боржниками з метою уникнення виконання зобов'язань, використання складних корпоративних конструкцій для приховування активів, укладення удаваних чи економічно необґрунтованих правочинів свідчить про те, що традиційних цивільно-правових механізмів захисту кредитора дедалі частіше виявляється недостатньо. Відповідно наукове дослідження правової природи фраудаторних правочинів має не лише теоретичне, а й вагоме прикладне значення.

Особливої актуальності дослідження набуває в умовах реформування цивільного законодавства України та його поступової гармонізації з європейськими стандартами приватного права. У сучасній доктрині дедалі більше уваги приділяється категоріям добросовісності, справедливості, розумності та пропорційності як фундаментальним засадам цивільного права. Саме через призму цих принципів сьогодні оцінюється правомірність поведінки учасників цивільного обороту, а інститут фраздаторних правочинів перетворюється на один із ключових механізмів протидії недобросовісному здійсненню цивільних прав.

Слід також відзначити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених питанням недійсності правочинів, захисту прав кредитора, принципу добросовісності та оспорювання цивільно-правових договорів, комплексне дослідження саме фраздаторних правочинів як самостійного цивільно-правового явища залишається недостатньо розробленим. У цьому аспекті дисертаційне дослідження заповнює наявну прогалину, пропонуючи комплексний підхід до визначення поняття фраздаторного правочину, його юридичних ознак, місця в системі цивільного права, співвідношення з суміжними правовими конструкціями та особливостей застосування відповідних способів судового захисту.

Безперечною перевагою дисертації є її комплексний характер. Автором досліджено не лише теоретичні аспекти становлення інституту фраздаторних правочинів, а й здійснено ґрунтовний аналіз національної судової практики, правових позицій Верховного Суду, порівняльно-правового досвіду окремих зарубіжних держав, а також сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства України. Такий підхід свідчить про прагнення автора поєднати фундаментальні наукові дослідження з потребами сучасної правозастосовної практики.

Таким чином, тема дисертаційної роботи є актуальною як з огляду на сучасний стан розвитку цивільного законодавства України, так і з позицій потреб судової практики та подальшого розвитку доктрини приватного права.

Обрана проблематика відповідає сучасним тенденціям розвитку цивілістичної науки, має істотне теоретичне та практичне значення, а її дослідження є своєчасним і соціально затребуваним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Однією з визначальних переваг дисертаційної роботи є високий рівень наукової обґрунтованості сформульованих положень, висновків та рекомендацій. Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати, що автором використано комплексний методологічний підхід до дослідження інституту фраздаторних правочинів, який забезпечив всебічне висвітлення поставлених наукових завдань та логічну послідовність викладу матеріалу.

Здобувачем коректно визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, що знайшло своє відображення у структурі дисертації. Побудова роботи є логічною та послідовною: від дослідження теоретичних засад виникнення і розвитку інституту фраздаторних правочинів автор переходить до аналізу їх правової природи, визначення юридичних ознак, дослідження особливостей судового захисту, проблем правозастосування та формулювання пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства України. Така структура свідчить про системність наукового пошуку та належний рівень володіння методикою юридичного дослідження.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на широкій джерельній базі. Автором проаналізовано значний масив наукової літератури, положення Конституції України, Цивільного кодексу України, інших нормативно-правових актів, міжнародних документів, законодавства зарубіжних держав, а також численні правові позиції Верховного Суду й окремі рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються забезпечення ефективного судового захисту майнових прав та принципу добросовісності у приватноправових відносинах. Використання такого різнопланового нормативного й емпіричного матеріалу дало змогу автору сформулювати обґрунтовані висновки, які мають належне теоретичне та практичне підґрунтя.

Позитивної оцінки заслуговує застосування комплексу загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження. Використання діалектичного методу дозволило простежити еволюцію наукових поглядів на природу фраздаторних правочинів, історико-правового – дослідити становлення відповідного правового інституту, порівняльно-правового – порівняти національний підхід із законодавством та правозастосовною практикою інших держав, а формально-юридичного й системно-структурного – визначити місце фраздаторного правочину в системі цивільного права та встановити його співвідношення із суміжними правовими конструкціями. При цьому застосування методології має не декларативний характер, а простежується протягом усього дослідження.

Особливу увагу слід звернути на аргументованість авторських висновків. Більшість із них не обмежується констатацією існуючих наукових підходів, а містить власне критичне осмислення доктринальних положень та правозастосовної практики. Автор послідовно аналізує існуючі наукові концепції, виявляє їх сильні та дискусійні сторони, після чого формулює власну позицію, належним чином мотивуючи її положеннями законодавства, результатами аналізу судової практики та доктринальними джерелами. Саме така аргументація свідчить про самостійність наукового дослідження та належний рівень наукової зрілості здобувача.

Важливою перевагою дисертації є те, що запропоновані автором висновки не мають виключно теоретичного характеру. Значна їх частина безпосередньо орієнтована на вдосконалення правозастосовної діяльності судів, уніфікацію підходів до вирішення спорів, пов'язаних із визнанням правочинів фраздаторними, а також на подальше вдосконалення цивільного законодавства України. Це свідчить про органічне поєднання фундаментального наукового дослідження з практичними потребами сучасної цивілістики.

Загалом аналіз дисертації дає підстави зробити висновок, що сформульовані автором наукові положення, висновки та рекомендації є достатньо обґрунтованими, логічно взаємопов'язаними, підтвердженими

належною доказовою базою та відповідають поставленій меті й визначеним завданням дослідження. Це дозволяє позитивно оцінити рівень проведеного наукового дослідження та визнати його результати достовірними й такими, що мають наукову цінність.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертаційної роботи полягає не лише у формулюванні окремих нових теоретичних положень, а передусім у комплексному переосмисленні правової природи фраздаторних правочинів як самостійного інституту цивільного права, що формується на стику доктрини, судової практики та сучасних тенденцій розвитку приватноправового регулювання. Проведене дослідження характеризується системністю та концептуальною цілісністю, що дозволило автору запропонувати власне бачення низки дискусійних проблем, які тривалий час залишалися невирішеними у вітчизняній цивілістичній науці.

Безперечною перевагою дисертації є те, що автор не обмежився аналізом існуючих доктринальних підходів, а здійснив їх критичне переосмислення та запропонував власну концепцію визначення юридичної природи фраздаторного правочину. У роботі аргументовано доведено, що фраздаторний правочин не може розглядатися виключно як різновид недійсного правочину або окрема процесуальна конструкція захисту прав кредитора. Він характеризується сукупністю матеріально-правових та функціональних ознак, які обумовлюють його особливе місце в системі цивільно-правових способів захисту майнових інтересів кредиторів.

Науково цінним результатом дослідження є запропонований автором підхід до відмежування фраздаторних правочинів від суміжних цивільно-правових конструкцій, насамперед фіктивних та удаваних правочинів. На відміну від поширених у доктрині підходів, автор обґрунтовує необхідність здійснення такого розмежування не лише за формальними юридичними ознаками, а й з урахуванням економічної мети правочину, спрямованості волі сторін, характеру заподіяної шкоди кредитору та фактичних наслідків його

вчинення. Такий підхід має не лише теоретичне, а й вагоме практичне значення для забезпечення єдності судової практики.

До безперечно нових результатів слід віднести й поглиблення наукових підходів до визначення критеріїв фраздаторності правочину. Автором переконливо доведено, що оцінка фраздаторного характеру правочину повинна здійснюватися комплексно, із врахуванням поведінки боржника, економічної обґрунтованості господарської операції, часу її вчинення, взаємозв'язку сторін правочину, майнових наслідків для кредитора та дотримання принципу добросовісності. Такий підхід суттєво розширює традиційне розуміння фраздаторності та відповідає сучасним тенденціям розвитку судової практики.

Наукової підтримки заслуговують сформульовані автором висновки щодо ролі принципу добросовісності у механізмі оспорювання фраздаторних правочинів. У дисертації обґрунтовано, що саме добросовісність повинна розглядатися як один із базових критеріїв оцінки поведінки учасників цивільних правовідносин, а конструкція зловживання правом має застосовуватися як самостійний матеріально-правовий інструмент протидії недобросовісному відчуженню майна. Такий висновок є актуальним у контексті сучасної практики Верховного Суду та подальшого розвитку принципів приватного права.

Окремої позитивної оцінки заслуговують результати дослідження правових наслідків недійсності фраздаторних правочинів. Автор не лише систематизував існуючі підходи до застосування реституції, а й запропонував удосконалену класифікацію правових наслідків визнання таких правочинів недійсними, виділивши реституційні, компенсаційні, охоронні та спеціальні наслідки, характерні для процедур банкрутства. Такий підхід розширює існуючі наукові уявлення про механізм цивільно-правового захисту та має значний потенціал для подальшого розвитку законодавства.

Наукова новизна дисертації проявляється також у комплексному дослідженні взаємозв'язку інституту фраздаторних правочинів із процедурами банкрутства та неплатоспроможності. Автором доведено, що сучасна модель

оспорювання таких правочинів поступово інтегрує приватноправові та процедурні механізми захисту кредиторів, а відповідальність керівників і учасників боржника дедалі тісніше пов'язується із наслідками недобросовісного відчуження активів. Такий висновок є важливим як для цивільного, так і для господарського права, оскільки демонструє міжгалузевий характер досліджуваного інституту.

Важливо підкреслити, що наукова новизна дисертації не зводиться до формального переліку положень, винесених на захист. Її цінність полягає у запропонованій автором концепції комплексного розуміння фраздаторного правочину як прояву недобросовісної поведінки учасників цивільного обороту, що потребує застосування ефективних матеріально-правових та процесуальних механізмів захисту. Саме такий підхід дозволяє розглядати дослідження як вагомий внесок у розвиток сучасної доктрини цивільного права України.

Загалом наукова новизна одержаних результатів є достатньо переконливою, належним чином аргументованою та підтверджується змістом дисертаційної роботи. Вона відповідає вимогам, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а окремі сформульовані автором положення мають перспективне значення для подальшого розвитку національної цивілістичної науки та вдосконалення правозастосовної практики.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Важливою перевагою дисертаційної роботи є її виразне поєднання фундаментальної наукової складової із практичною спрямованістю отриманих результатів. Проведене дослідження не обмежується розв'язанням окремих дискусійних питань цивільно-правової доктрини, а пропонує комплексне бачення механізму правового регулювання фраздаторних правочинів, що має значення як для подальшого розвитку науки цивільного права, так і для вдосконалення правозастосовної діяльності.

Теоретична цінність дисертації полягає насамперед у поглибленні сучасних наукових уявлень про юридичну природу фраздаторних правочинів, їх місце у системі недійсних правочинів та співвідношення із суміжними

цивільно-правовими конструкціями. Автором сформовано цілісну концепцію досліджуваного інституту, яка ґрунтується на комплексному аналізі доктринальних підходів, положень цивільного законодавства, правових позицій Верховного Суду та порівняльно-правового досвіду окремих зарубіжних держав. Такий підхід створює належне підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем добросовісності учасників цивільного обороту, недійсності правочинів, захисту прав кредиторів та розвитку сучасної доктрини приватного права.

Особливої уваги заслуговує прагнення автора не лише систематизувати існуючі наукові підходи, а й запропонувати власні шляхи вирішення проблем, що виникають у процесі застосування законодавства. Запропоновані висновки мають комплексний характер та можуть стати основою для подальшої модернізації цивільного законодавства України у сфері правового регулювання недійсності правочинів і захисту майнових прав кредиторів.

Практичне значення дисертації полягає передусім у можливості використання сформульованих автором висновків у діяльності судових органів під час вирішення спорів щодо визнання правочинів фраздаторними. Проведений аналіз судової практики дозволив автору виявити окремі проблеми неоднакового застосування судами критеріїв фраздаторності, визначення правових наслідків недійсності таких правочинів та оцінки добросовісності поведінки сторін. Запропоновані у дисертації підходи можуть сприяти формуванню більш уніфікованої та послідовної судової практики, що, своєю чергою, позитивно впливатиме на забезпечення принципу правової визначеності та передбачуваності судових рішень.

Практична значущість дослідження проявляється також у сфері правотворчої діяльності. Окремі пропозиції автора щодо вдосконалення нормативного регулювання інституту фраздаторних правочинів, уточнення критеріїв їх кваліфікації, а також удосконалення механізмів захисту прав кредиторів можуть бути використані під час підготовки змін до цивільного

законодавства України, законодавства про банкрутство та інших нормативно-правових актів, що регулюють приватноправові відносини.

Водночас результати дисертації мають вагоме значення для юридичної практики. Вони можуть бути використані адвокатами, суддями, арбітражними керуючими, нотаріусами та іншими правниками при кваліфікації правочинів, оцінці добросовісності поведінки сторін, підготовці процесуальних документів, а також під час здійснення представництва інтересів кредиторів і боржників у цивільному, господарському судочинстві. Особливо цінним є комплексний аналіз взаємозв'язку між інститутом фраздаторних правочинів та механізмами субсидіарної відповідальності керівників і засновників боржника, що має важливе прикладне значення для сучасної судової практики.

Не менш важливим є освітній потенціал проведеного дослідження. Матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільний процес», «Господарський процес», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій та проведенні наукових досліджень у сфері приватного права.

Таким чином, дисертація характеризується високим рівнем теоретичної та практичної значущості. Отримані результати мають не лише наукову новизну, але й прикладну цінність, що дозволяє рекомендувати їх до широкого використання у нормотворчій, правозастосовній, науковій та освітній діяльності. Саме поєднання фундаментальних теоретичних висновків із конкретними практичними рекомендаціями свідчить про зрілість проведеного дослідження та його вагомий внесок у розвиток сучасної науки цивільного права.

Проведений аналіз дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що дослідження виконано з дотриманням загальновизнаних принципів академічної доброчесності та вимог, які ставляться до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії. Зміст роботи свідчить про самостійний характер проведеного наукового дослідження, логічну послідовність викладу

матеріалу та належний рівень опрацювання нормативних, доктринальних і практичних джерел.

Автором використано значний масив наукової літератури, нормативно-правових актів України та зарубіжних держав, міжнародних документів, матеріалів судової практики Верховного Суду, Конституційного Суду України, а також окремих рішень Європейського суду з прав людини. При цьому всі використані наукові положення належним чином супроводжуються посиланнями на відповідні джерела, що свідчить про коректне використання результатів наукової діяльності інших дослідників та дотримання вимог академічного цитування.

Зміст дисертації не дає підстав вважати, що автором допущено порушення принципів академічної доброчесності, передбачених Законом України «Про освіту» та Законом України «Про вищу освіту». Дослідження характеризується авторським стилем викладу, критичним аналізом наукових підходів, самостійними висновками та власною аргументацією щодо найбільш дискусійних питань правового регулювання фраздаторних правочинів. Викладені в роботі наукові результати мають індивідуальний характер і не зводяться до компіляції існуючих доктринальних положень.

Позитивної оцінки заслуговує також належний рівень використання судової практики. Автор не обмежується цитуванням окремих судових рішень, а здійснює їх системний аналіз, виявляє тенденції розвитку правових позицій Верховного Суду, критично оцінює окремі підходи судової практики та формулює власні висновки щодо перспектив удосконалення правозастосування. Такий підхід підтверджує самостійність проведеного дослідження та високий рівень професійної підготовки здобувача.

Структура дисертації, логіка побудови розділів, взаємозв'язок між поставленою метою, визначеними завданнями, сформульованими положеннями наукової новизни та загальними висновками свідчать про завершений характер проведеного дослідження. Дисертаційна робота відповідає основним вимогам, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її зміст

підтверджує здатність автора самостійно здійснювати наукові дослідження, формувати нові наукові положення та аргументовано обґрунтовувати власну наукову позицію.

Аналіз дискусійних положень дисертації та основні зауваження. Попри загалом позитивну оцінку дисертаційної роботи, окремі її положення мають дискусійний характер і можуть бути предметом подальшої наукової дискусії, що, однак, не впливає на загальне позитивне враження від проведеного дослідження та не знижує його наукової цінності.

1. Автор послідовно обґрунтовує визначальну роль принципу добросовісності у кваліфікації фраздаторних правочинів (с. 48-51, с. 141 дисертації). Разом із тим дискусійним видається питання про межі застосування цього принципу як самостійної підстави для визнання правочину фраздаторним. У роботі доцільно було б більш детально визначити критерії, які дозволяють відмежувати звичайне порушення принципу добросовісності від такого ступеня недобросовісної поведінки, що обумовлює саме фраздаторний характер правочину. Це сприяло б більш чіткому практичному застосуванню запропонованої автором концепції.

2. У другому розділі дисертації (с. 141, с. 116 дисертації) автор аргументовано досліджує особливості фраздаторного правочину, однак окремі висновки щодо його місця у системі способів захисту цивільних прав потребують подальшої конкретизації. Зокрема, заслуговує на окреме дослідження питання співвідношення визнання правочину фраздаторним із такими способами захисту, як витребування майна, застосування реституції, відшкодування збитків та визнання права. Більш детальне висвітлення цього питання дозволило б повніше розкрити функціональне призначення інституту фраздаторних правочинів.

3. У дисертації сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства України. Разом із тим дискусійним залишається питання законодавчої моделі закріплення інституту фраздаторних правочинів. Науковий інтерес становило б більш ґрунтовне обґрунтування того, чи доцільно

передбачити окрему статтю у Цивільному кодексі України, чи більш ефективним є розвиток цього інституту шляхом подальшого формування сталої судової практики. Висвітлення цього аспекту могло б посилити практичну спрямованість дослідження.

4. Позитивно оцінюючи використання зарубіжного досвіду, слід водночас зазначити, що порівняльно-правовий аналіз міг би бути ширшим щодо сучасної судової практики держав Європейського Союзу. Зокрема, окремий аналіз новітніх підходів судів Франції, Німеччини чи Італії до захисту прав кредиторів у разі недобросовісного відчуження майна дозволив би ще повніше показати тенденції розвитку відповідного правового інституту та розширити аргументацію окремих авторських висновків.

Зазначені зауваження до положень дисертації не впливають на позитивну оцінку роботи в цілому, натомість спрямовані на стимулювання дисертанта до подальших поглиблених наукових досліджень в окресленій сфері наукових інтересів. Також вони можуть бути предметом наукових дискусій вчених-юристів та практичних працівників. Здобувач наукового ступеня М. Ю. Самох володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом його дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Підсумовуючи результати проведеного аналізу дисертаційної роботи «Фраудаторні правочини: проблеми теорії та практики», слід зазначити, що автором виконано самостійне, завершене та цілісне наукове дослідження, присвячене актуальній проблемі сучасної науки цивільного права, яка має важливе теоретичне та практичне значення для розвитку національної правової системи.

Дисертація характеризується логічною структурою, внутрішньою цілісністю, належним рівнем теоретичного узагальнення, комплексним використанням сучасних методів наукового дослідження та ґрунтовним

аналізом нормативно-правових джерел, доктринальних підходів і судової практики. Автором сформульовано низку нових наукових положень, які є достатньо обґрунтованими, логічно послідовними та мають істотне значення для подальшого розвитку цивілістичної науки.

Особливої позитивної оцінки заслуговує прагнення автора поєднати фундаментальні теоретичні дослідження із сучасними потребами правозастосовної практики. Запропоновані у дисертації підходи до визначення правової природи фраздаторних правочинів, критеріїв їх кваліфікації, відмежування від суміжних цивільно-правових конструкцій, а також удосконалення механізмів захисту прав кредиторів мають належний рівень наукової аргументації та можуть бути використані як у подальших наукових дослідженнях, так і в діяльності судових органів, адвокатів, нотаріусів, арбітражних керуючих та інших суб'єктів правозастосування.

Позитивне враження справляє також належний рівень апробації результатів дослідження, їх висвітлення у наукових публікаціях, відповідність структури дисертації поставленим завданням, а також дотримання автором принципів академічної доброчесності. Дисертаційна робота містить авторські наукові положення, що характеризуються новизною, самостійністю та достатнім рівнем обґрунтованості.

За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження М. Ю. Самоха відповідає обраній ним спеціальності 081 «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

Керуючись викладеним вище, вважаю, що дисертація Самоха Миколи Юрійовича на тему «Фраздаторні правочини: проблеми теорії та практики», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою

Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від 19 травня 2023 року № 502, від 03 травня 2024 року № 507), а також вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), а її автор – Самох Микола Юрійович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**Завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Ольга БОНДАРЕНКО

Тієї жасвідую
Л.В.А. нагацьких

В.А.С.А.

Вікторіє Мавькек